

Sygn. akt II CSK 450/08

POSTANOWIENIE

Dnia 30 stycznia 2009 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący)

SSN Irena Gromska-Szuster (sprawozdawca)

SSN Hubert Wrzeszcz

w sprawie z wniosku A.Z.

przy uczestnictwie J.Z.

o podział majątku wspólnego,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 30 stycznia 2009 r.,

skargi kasacyjnej uczestniczki postępowania

od postanowienia Sądu Okręgowego w Ł.

z dnia 14 marca 2008 r., sygn. akt [...],

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu w Ł. do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia
o kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Zaskarżonym postanowieniem z dnia 14 marca 2008 r. Sąd Okręgowy w Ł. oddalił apelację uczestniczki postępowania od postanowienia wstępnego Sądu Rejonowego w S. z dnia 30 listopada 2007 r. ustalającego, że gospodarstwo rolne przeniesione na uczestniczkę postępowania przez jej rodziców T. i S. małż. Z. na mocy umowy przekazania gospodarstwa rolnego zawartej w formie aktu notarialnego nr Rep.[...] w PBN w S. w dniu 21 grudnia 1989 r. - stanowi majątek wspólny J. Z. i A.Z.

Sądy ustaliły, że J. i A. Z. zawarli związek małżeński w dniu 23 czerwca 1979 r. W dniu 21 grudnia 1989 r. rodzice J.Z.: T. i S. małżonkowie Z. aktem notarialnym przenieśli nieodpłatnie na jej rzecz, jako ich następczyni, w trybie ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (jedn. tekst: Dz.U z 1989 r., Nr 24, poz. 133 ze zm. - dalej jako: „ustawa z 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników”) gospodarstwo rolne o pow. 5 ha 57 a położone w M. W umowie zaznaczono, że przekazanie następuje do majątku odrębnego J.Z. Małżeństwo stron zostało rozwiązane przez rozwód wyrokiem Sądu Okręgowego w Ł. z dnia 16 czerwca 2003 r.

Sądy obu instancji stwierdziły, że celowe jest wydanie postanowienia wstępnego, przesądzającego czy przedmiotowe gospodarstwo rolne wchodzi w skład majątku wspólnego stron, choć bowiem wnioskodawca i uczestniczka zgodnie przyjęli, że stanowi ono majątek odrębny uczestniczki postępowania, to jednak to sąd z urzędu ustala skład majątku wspólnego i przed dopuszczeniem dowodu z opinii biegłego do spraw wyceny konieczne jest ustalenie składników majątku wspólnego. Wskazały, że ponieważ małżeństwo stron zostało rozwiązane przed wejściem w życie ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. nowelizującej k.r.o. (Dz. U. Nr 162, poz. 1691), do podziału majątku wspólnego będą miały zastosowanie przepisy tego kodeksu w brzmieniu sprzed nowelizacji. Zgodnie z art. 31 i art. 32 k.r.o. zasadą jest, że przedmioty nabyte w czasie trwania małżeństwa przez oboje małżonków lub jednego z nich stanowią majątek wspólny, zaś wyjątki od tej zasady przewiduje art. 33 k.r.o., który nie wymienia jako majątku odrębnego gospodarstwa rolnego nabytego w czasie trwania małżeństwa przez jednego

z małżonków w trybie ustaw regulujących ubezpieczenie społeczne rolników. Nabycie takie, choć nieodpłatne, nie jest darowizną, o której mowa w art. 33 pkt 2 k.r.o., a ze względu na różnice występujące między tymi umowami oraz zasadę, że przepisy zawierające wyjątki nie mogą być wykładane rozszerzająco ani stosowane w drodze analogii, nie można stosować tego przepisu do umowy przekazania gospodarstwa rolnego. Nie ma zatem znaczenia wola rolnika przekazującego gospodarstwo rolne następcy, które, jeśli przekazane zostało w czasie trwania małżeństwa, wchodzi w skład majątku wspólnego małżonków także wówczas, gdy w akcie notarialnym zaznaczone zostało, że przekazano je do majątku odrębnego następcy. Sąd Okręgowy powołał się w tym względzie także na uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 2005 r. III CZP 59/05 (OSNC 2006/5/79), stwierdzając, że choć wyrażone w niej, takie samo stanowisko, zajęte zostało na gruncie ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz o innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz. U. Nr 32, poz. 140 ze zm.), to jest ono aktualne także pod rządem ustawy z 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, w wersji obowiązującej w dniu przekazania gospodarstwa rolnego, ze względu na podobieństwo regulacji, które także zostało poddane analizie Sądu Najwyższego.

Sąd drugiej instancji nie podzielił też pozostałych zarzutów apelacji stwierdzając, że fakt, iż oboje uczestnicy zgodnie stwierdzili, że gospodarstwo nie wchodzi w skład majątku wspólnego i stanowi majątek odrębny uczestniczki jest bez znaczenia, skoro to sąd z urzędu ustala, co wchodzi w skład majątku wspólnego. Podobnie nie jest przeszkodą do uznania, że stanowi ono majątek wspólny okoliczność, iż w księdze wieczystej figuruje jako majątek odrębny uczestniczki, bowiem sąd w sprawie o podział majątku wspólnego może dokonać samodzielnie innej oceny w tym przedmiocie.

W skardze kasacyjnej opartej na obu podstawach, w ramach zarzutów naruszenia prawa materialnego uczestniczka postępowania wskazała na naruszenie art. 10 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (jedn. tekst: Dz. U. z 2001 r., Nr 124, poz. 1361 ze zm. - dalej: „u.k.w.h.”) przez jego niezastosowanie oraz art. 48 ust. 1, a w dalszej części skargi, także art. 49 i art. 50 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników

przez błędną wykładnię, zaś w ramach drugiej podstawy kasacyjnej zarzuciła naruszenie art. 618 § 1 i § 3 k.p.c. w zw. z art. 688 k.p.c. i art. 321 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. art. 684 k.p.c. oraz art. 385 i art. 386 § 4 k.p.c. W oparciu o powyższe wносиła o zmianę zaskarżonego postanowienia i uwzględnienie apelacji, ewentualnie o jego uchylenie i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach postępowania za wszystkie instancje.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Bezzasadne są zarzuty naruszenia wskazanych w skardze kasacyjnej przepisów postępowania, a także zarzut naruszenia art. 10 u.k.w.h. Zgodnie z art. 46 k.r.o. oraz art. 567 § 3 k.p.c. w sprawie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności ustawowej sąd stosuje przepisy o dziale spadku, w tym także art. 684 k.p.c., zgodnie z którym sąd z urzędu i samodzielnie ustala skład oraz wartość majątku wspólnego ulegającego podziałowi, niezależnie od stanowiska uczestników postępowania w tym przedmiocie. Może zatem ustalić, że określony przedmiot wchodzi w skład majątku wspólnego także wówczas, gdy uczestnicy postępowania zgodnie twierdzą, iż stanowi on majątek osobisty jednego z nich.

Trafnie także Sąd Okręgowy stwierdził, że w sprawie o podział majątku wspólnego może zostać obalone domniemanie z art. 3 u.k.w.h. i sąd może ustalić, iż nieruchomości figurująca w księdze wieczystej jako własność jednego z byłych małżonków, stanowiąca jego majątek osobisty, wchodzi w skład majątku wspólnego (porównaj między innymi orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 5 kwietnia 1956 r. III CR 566/56, OSN 1956/IV/115). W sprawie o podział majątku wspólnego ma zastosowanie także art. 618 k.p.c., a zatem po wszczęciu tego postępowania niedopuszczalne jest prowadzenie żadnych innych spraw o przynależność danego przedmiotu do majątku wspólnego, także sprawy z art. 10 u.k.w.h. o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym (porównaj orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 1981 r. I Cz 101/81, OSNCP 1982/11-12/172).

Natomiast skuteczne okazały się pozostałe zarzuty kasacyjne dotyczące naruszenia prawa materialnego. Wbrew bowiem stanowisku Sądów obu instancji, regulacja prawna przekazania gospodarstwa rolnego następcy, zawarta w ustawie

z 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, uzasadnia stosowanie do takiej umowy, w drodze analogii, przepisów kodeksu cywilnego i innych ustaw o umowie darowizny. Trzeba przede wszystkim podkreślić, że jest to regulacja inna niż w ustawie z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz o innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, na tle której zapadła uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 2005 r. III CZP 59/05, powołana przez Sądy Okręgowe jako uzasadnienie jego stanowiska przemawiającego przeciwko stosowaniu w drodze analogii przepisów o darowiznie do przekazania gospodarstwa rolnego następcy także na podstawie ustawy z 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. Ze względu na istotne różnice uregulowań, argumentacja Sądu Najwyższego odnosząca się do ustawy z 1977 r., nie może być przenoszona wprost na regulację ustawy z 1982 r.

W chwili zawarcia przedmiotowej umowy przekazania gospodarstwa rolnego uczestniczące postępowania obowiązywała wersja ustawy z 1982 r. objęta tekstem jednolitym zamieszczonym w Dz. U. z 1989 r., Nr 24, poz. 133. Zgodnie z art. 50 ust. 1 i 2 tej ustawy gospodarstwo rolne mogło być przekazane jednemu lub kilku następcom, a jeżeli następca pozostaje w związku małżeńskim - także obojgu małżonkom. Unormowanie dotyczące małżonków było takie samo, jak w ustawie z 1977 r. Jednakże w dalszych przepisach występowały istotne różnice. Jak wskazał Sąd Najwyższy w uzasadnieniu powołanej uchwały składu siedmiu sędziów, decydującymi argumentami przemawiającymi przeciwko stosowaniu w drodze analogii przepisów o darowiznie do umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy na podstawie ustawy z 1977 r. było po pierwsze to, że istniała ścisła wzajemna zależność między przekazaniem gospodarstwa rolnego następcy, a rentą od Państwa, podczas gdy nie ma takiej zależności przy umowie darowizny, która nie dawała prawa do renty. Choć zatem obie umowy były nieodpłatne, to jednak umowa przekazania miała dla przekazującego istotny cel gospodarczy, którym było otrzymanie renty, co nie występuje przy darowiznie. Po wtóre, jak wskazał Sąd Najwyższy w omawianej uchwale, rolnik przy wyborze następcy doznawał daleko idących ograniczeń, których nie ma przy umowie darowizny, co także wskazuje na istotne odmienności, nie pozwalające na stosowanie w drodze analogii przepisów o darowiznie.

Powyższe argumenty nie mogą być użyte na gruncie ustawy z 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. Zgodnie bowiem z art. 2 pkt 6 tej ustawy przez przekazanie gospodarstwa rolnego rozumie się nie tylko nieodpłatne przeniesienie własności (albo posiadania) na rzecz następcy, lecz także, jeżeli rolnik nie ma następcy spełniającego warunki określone w art. 48 albo następca nie przyjął gospodarstwa, odpłatne lub nieodpłatne przeniesienie własności (albo posiadania) na rzecz dowolnej osoby fizycznej lub prawnej, stosownie do przepisów kodeksu cywilnego (z określonymi w ustawie wyjątkami, nie mającymi znaczenia dla wykładni omawianego przepisu w związku z przepisami dotyczącymi darowizny). Oznacza to, że przekazaniem gospodarstwa rolnego, w świetle ustawy z 1982r., jest także darowizna tego gospodarstwa, w rozumieniu przepisów k.c., a nawet jego sprzedaż na rzecz dowolnej osoby fizycznej lub prawnej. Natomiast zgodnie z art. 15 ust 1 i art. 16 ust. 1 każde przekazanie gospodarstwa rolnego, a więc także jego darowizna lub sprzedaż, jest jednym z trzech łącznych warunków, uprawniających rolnika do otrzymania renty lub emerytury. Na gruncie ustawy z 1982 r. rolnik miał zatem wybór zarówno form przekazania gospodarstwa jak i osób, którym je przekaże, przy czym taki sam skutek gospodarczy, w postaci prawa do renty lub emerytury od Państwa, wywoływało zarówno przekazanie gospodarstwa następcy, jak i darowizna gospodarstwa na rzecz dowolnej osoby, a nawet jego sprzedaż. Wskazane przez Sąd Najwyższy różnice między nieodpłatnym przekazaniem gospodarstwa rolnego następcy na podstawie ustawy z 1977 r. a umową darowizny, nie występowały zatem przy przekazaniu gospodarstwa rolnego następcy na podstawie ustawy z 1982 r. Przy braku takich różnic niezrozumiałe byłoby inne traktowanie woli rolnika przy przekazaniu gospodarstwa następcy a inne przy darowiznie gospodarstwa, choć obie umowy mają taki sam charakter (nieodpłatny) i prowadzą do tych samych skutków (renta lub emerytura dla rolnika). Nie ma racjonalnych podstaw do przyjęcia wykładni, według której rolnik dokonując darowizny gospodarstwa na rzecz zstępnego, który nie spełniał wymogów art. 48, mógł zdecydować, że darowuje je do jego majątku odrębnego, zaś przekazując gospodarstwo zstępnemu, który spełniał wymogi art. 48, nie mógłby takiej decyzji podjąć, gdyż niezależnie od jego woli, zawsze gospodarstwo weszłoby w skład majątku wspólnego.

Jak słusznie wskazały Sądy obu instancji, w rozpoznawanej sprawie mają zastosowanie przepisy art. 32 i art. 33 k.r.o w brzmieniu sprzed nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r. (Dz. U. Nr 162, poz. 1691). Zgodzić się należy ze stanowiskiem Sądu Najwyższego wyrażonym w postanowieniu z dnia 18 kwietnia 2008 r. II CSK 647/07 (nie publ.) w analogicznej sprawie na gruncie tych przepisów oraz przekazania gospodarstwa rolnego następcy w trybie ustawy z 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, że gospodarstwo przekazane na podstawie przepisów tej ustawy, w drodze umowy zawartej między rolnikiem a jego następcą, wchodziło do majątku wspólnego nabywcy. Sąd Najwyższy stwierdził, że na gruncie ustawy z 1982 r. mamy do czynienia z umownym przeniesieniem własności gospodarstwa rolnego pod tytułem nieodpłatnym, na tyle podobnym do umowy darowizny, że do umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy należy stosować w drodze analogii przepisy kodeksu cywilnego i innych ustaw o umowie darowizny, za czym przemawia także ratio legis uregulowań zawartych w art. 32 § 1 i art. 33 pkt 2 k.r.o. (obecnie art. 31 § 1 i art. 33 pkt 2 k.r.o.). Sąd Najwyższy wskazał, że przewidziany w art. 33 pkt 2 k.r.o. wyjątek od zasady, iż przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności ustawowej przez jednego lub oboje małżonków wchodzi do majątku wspólnego, obejmuje sytuację, gdy nabycie określonego przedmiotu następuje nieodpłatnie, w wyniku działania przepisów ustawy (dziedziczenie ustawowe) lub jednostronnej czynności prawnej podmiotu dokonującego rozporządzenia (dziedziczenie testamentowe, zapis) albo też w wyniku czynności prawnej dwustronnej, ale charakteryzującej się nieodpłatnością (darowizna). Ustawodawca w takich przypadkach istotne znaczenie nadał dwóm okolicznościom: nabyciu przedmiotu majątkowego nieodpłatnie oraz woli dotychczasowego uprawnionego (spadkodawcy, darczyńcy). Wola spadkodawcy lub darczyńcy przesądza o wejściu przedmiotu majątkowego do majątku wspólnego bądź do majątku osobistego (poprzednio odrębnego). Skoro zatem w nieodpłatnej umowie przekazania gospodarstwa rolnego następcy znalazło się wyraźne postanowienie, że ma ono wejść do majątku odrębnego następcy, a do umowy tej mają zastosowanie w drodze analogii przepisy o darowiznie, należy uznać, że gospodarstwo to weszło w skład majątku odrębnego następcy.

Jak wskazano wyżej, przy braku istotnych różnic między uregulowaniem w ustawie z 1982 r. przekazania gospodarstwa rolnego następcy a umową darowizny takiego gospodarstwa, brak podstaw do różnicowania skutków umowy co do wejścia gospodarstwa w skład majątku wspólnego albo majątku odrębnego i odrywania się w tym zakresie od woli przekazującego. Sąd Najwyższy w obecnym składzie prezentuje stanowisko odmienne od wyrażonego w sprawie przez Sądy obu instancji, a zbieżne ze stanowiskiem zajęтым we wskazanym postanowieniu z dnia 18 kwietnia 2008 r. II CSK 647/07 uznając, że skoro darczyńca, a także przekazujący gospodarstwo rolne może wyrazić wolę, aby gospodarstwo rolne weszło do majątku wspólnego małżonków pozostających w ustroju wspólności ustawowej i wyłączyć moc wiążącą uregulowania zawartego w art. 33 pkt 2 k.r.o., to tym bardziej może wyrazić wolę respektowania wskazanego przepisu. Jeżeli zatem rodzice uczestniczki postępowania, którzy przekazali jej, jako następcy, gospodarstwo rolne na podstawie ustawy z 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, jednoznacznie wyrazili swoją wolę przekazania gospodarstwa do jej majątku odrębnego, należy uznać, na podstawie stosowanego w drodze analogii art. 33 pkt 2 k.r.o., że weszło ono do tego majątku, a nie do majątku wspólnego byłych małżonków.

Z tych wszystkich względów Sąd Najwyższy orzekł jak w postanowieniu na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.